

Dr hab. Anna Matuszczak, prof. nadzw. UEP
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Mariusza Wiśniewskiego
pt. *Regionalne zróżnicowanie zmian struktur pracujących w Unii Europejskiej*,
napisanej po kierunku dr hab. Elżbiety Sobczak, prof. nadzw. UE, wykonana na
zlecenie Dziekana Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki Uniwersytetu
Ekonomicznego we Wrocławiu pismem z dnia 7 lipca 2015 r.**

1. Informacje ogólne

Recenzowana rozprawa liczy 198 stron, wraz z Literaturą, Spisem tabel i rysunków oraz Załącznikiem. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz podsumowania. Bogatą bibliografię stanowi 226 pozycji książkowych i artykułów, w tym aż 80% w języku angielskim, z jednym wyjątkiem – rosyjskim. Jej skład ubogacają materiały źródłowe (m.in. rozporządzenia Komisji Europejskiej, dane z bazy Eurostatu, analizy OECD i inne). Rozważania pracy uzupełnia 105 tabel oraz 48 rysunków. Ta wstępna charakterystyka dowodzi wysokiej pracochłonności przeprowadzonych badań.

Przedmiotem badań empirycznych były sektorowe struktury pracujących w regionach Unii Europejskiej na poziomie NUTS 2 (stanowiący zakres przestrzenny). Cezura czasowa pracy obejmuje trzy wybrane lata na przestrzeni trzynastu, tj. 2000-2012, co umożliwi wyłonienie tendencji rozwojowych, czy ocenę podobieństw struktur pracujących w tym okresie. W wielu fragmentach pracy okres badawczy dotyczy lat 2000-2008 oraz 2008-2012 (np. w rozdziale trzecim, co wynika ze zmieniającej się klasyfikacji NACE). Dla badania zebranych danych wykorzystano różnorodne metody statystyczne, w tym: analizę struktur kształtu, statystyki opisowe, miary oceny zróżnicowania struktur (Braya i Curtisa), analizy wielowymiarowe, w tym: korelacji i regresji, metodę porządkowania liniowego i metodę składowych głównych, metody aglomeracji (skupień Warda i k-średnich), analizę opisową oraz krytyczną ocenę wynikającą z przeglądu literatury. Metody te okazały się adekwatne dla realizacji założonych celów oraz rozwiązania problemów badawczych i pozwoliły na określenie oraz ocenę analizowanych zależności.

2. O znaczeniu tematu rozprawy, celach, hipotezach oraz problemach badawczych

Podjęty przez Doktoranta temat **ma znaczenie niebagatelne – można śmiało powiedzieć, że jest to pierwsza praca w Polsce i być może w UE traktująca kompleksowo i dynamicznie o strukturach pracujących w przekroju wszystkich regionów UE**, co zauważa Autor, pisząc (s. 30), że „mało jest badań obejmujących zmiany struktur zatrudnienia w ujęciu sektorowym na poziomie regionalnym”. **Stąd też bardzo wysoko oceniam podjęty problem badawczy, wypełniający niewątpliwie głęboką lukę w literaturze zarówno krajowej, a także europejskiej.**

Deklarowanym głównym celem rozprawy jest identyfikacja i ocena zmian sektorowych struktur pracujących w regionach Unii Europejskiej (s. 8). Cel główny był realizowany za pośrednictwem dwunastu celów cząstkowych dotyczących:

1. przeglądu i krytycznej oceny literatury z zakresu teorii sektorów ekonomicznych i badań w tym zakresie;
2. propozycji metodyki badawczej pozwalającej na identyfikację zmian sektorowych struktur pracujących;
3. rozpoznania możliwości pomiaru zmian sektorowych struktur pracujących na szczeblu regionów w zmieniających się klasyfikacjach NUTS i NACE;
4. diagnozy zasobów baz danych Eurostatu na potrzeby budowy bazy danych dotyczących sektorowych struktur pracujących w unijnych regionach szczebla NUTS 2 i identyfikacji istotnych problemów związanych z bazą empiryczną;
5. oceny zróżnicowania udziałów i zmian pozycji regionów z uwagi na strukturę pracujących w sektorach (rolniczym, przemyśle i usług);
6. określenia grup regionów z uwagi na podobieństwo struktur pracujących w ujęciu dynamicznym;
7. oceny podobieństwa struktur pracujących w latach 2000, 2008, 2012;
8. wykazania odmiennych relacji między początkowym udziałem pracujących w sektorach (rolniczym, przemyśle i usług) a wartością miary podobieństwa struktur;
9. propozycji sposobu transformacji danych dla wielowymiarowych analiz dynamicznych;
10. wykorzystania klasyfikacji dynamicznej do ustalenia klas regionów o podobnych ścieżkach zmian struktur pracujących;

11. oceny dynamiki zmian w rozmieszczeniu regionów w klasach z wykorzystaniem prezentacji graficznej wyników;

12. identyfikacji wzorców przekształceń struktur pracujących w unijnych regionach.

Ponadto wskazano także na cel metodyczny pracy, którym było opracowanie procedury badawczej wykorzystującej różne metody badania zróżnicowania zmian sektorowych struktur pracujących.

Realizując powyższe cele **potwierdzone zostały postawione w rozprawie hipotezy: po pierwsze, iż dynamika zmian struktur pracujących w europejskiej przestrzeni regionalnej wykazuje określone wzorce przekształceń, po drugie – metody wielowymiarowej analizy statystycznej są skutecznym narzędziem identyfikacji wzorców przekształceń strukturalnych (struktur pracujących) na poziomie regionalnym.** Na podstawie lektury pracy uważam, że sformułowanie celu głównego, hipotez badawczych i celów szczegółowych jest prawidłowe i daje możliwości oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, jak i wykazania ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta oraz udowodnienia umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Podkreślić należy poprawność metodyczną przeprowadzonego wykładu.

Jeśli idzie o strukturę podziału treści w rozprawie oceniam ją raczej pozytywnie, niemniej zauważyć należy dwie kwestie. Po pierwsze, rozdział metodologiczny zazwyczaj jest pierwszym, porządkującym, co oczywiście jest dyskusyjne. Po drugie, zaburzona została nieco harmonia pomiędzy poszczególnymi rozdziałami uwzględniając ich objętość – najbardziej obszerny (III rozdział) liczy aż 54 strony, a najkrótszy (rozdział VI) zaledwie 11 i nie posiada wewnętrznego podziału treści (na podrozdziały). Jednakże sześć części pracy zostało zespolonych ze sobą dedukcyjną metodą badań. Autor przedstawił we względnie prawidłowym porządku wynikania najpierw kwestie definicyjne, by przejść do teoretycznego ujęcia (wynikającego z przeglądu literatury) struktury gospodarki w optyce trójsektorowej. Kolejno wskazał na podstawy metodologiczne zamierzonych badań, zasoby informacyjne dotyczące pracujących w regionach UE (Eurostat), scharakteryzował także klasyfikację NACE oraz NUTS, niezbędnych do kwantyfikacji tytułowych struktur. Następnie ocenił zróżnicowanie udziałów i zmian pozycji regionów UE na szczeblu NUTS, uwzględniając trójsektorowy podział i bliżej przyglądając się polskim regionom. Dalej przedstawione zostały wyniki oceny zróżnicowania struktur pracujących w wybranych trzech latach (2000, 2008, 2012), co umożliwiło Doktorantowi określić podobnych grup regionów ze względu na skalę zmian w analizowanej strukturze. Zmiany zachodzące w regionach europejskich stały się tłem dla regionów polskich. W kolejnej

części pracy dokonano klasyfikacji dynamicznej regionów UE według kryterium struktury pracujących, by w końcowej części przejść do wskazania na wzorce tychże struktur w regionach. Pracę kończy klasyczne podsumowanie, które w istocie jest syntezą ocen częściowych przeprowadzonych w poprzedzających je rozdziałach. Warto podkreślić, że podstawowymi dla rozprawy są rozdziały empiryczne, gdzie Doktorant na ponad stu stronach analizuje i ocenia na ile oraz jak zmieniały się struktury pracujących w regionach UE oraz czy mamy do czynienia z wzorcami przekształceń w tym zakresie. **Uznaję te rozważania za kluczowe dla tematu rozprawy.**

Rozprawa ujmuje przejrzystością, a zarazem jasnością przeprowadzanych wywodów. Autor właściwie nie ulega pokusie ubocznych wątków, aczkolwiek w niektórych miejscach, o czym dalej, poszerzenie dywagacji wydaje się być wskazane, w innych zaś zostały one „rozdęte”, więc wymagałby skrócenia, szczególnie, gdyby Autor rozważałby publikację treści rozprawy, o czym także będzie mowa dalej.

Niemniej stwierdzam, że cele, zarówno główny, jak i szczegółowe, uznać należy za uzasadnione, mogące być przedmiotem dysertacji doktorskiej. Pragnę podkreślić, iż jestem pod wrażeniem erudycji Autora w zakresie poruszanego tematu, czego dowodzi wspomniana już bogata bibliografia. Na docenienie zasługuje również warsztat statystyczny. Autor posłużył się zapowiedzianym zestawem metod bardzo dobrze dopasowanych, by zrealizować postawione cele i zweryfikować hipotezy badawcze.

3. Ocena wyników badań

W tym stanie rzeczy za **oryginalny wkład badawczy Autora do wiedzy ekonomicznej i podstawowe osiągnięcie badawcze zaprezentowane w pracy uważam dokonanie wszechstronnej identyfikacji i oceny zróżnicowania sektorowych struktur pracujących w regionach Unii Europejskiej, ze wskazaniem na ścieżki przekształceń tychże struktur w ujęciu dynamicznym.**

Do najważniejszych osiągnięć badawczych zaliczam następujące ustalenia, iż:

1. potwierdza się ewolucyjne podejście do przekształceń struktur w gospodarce – od rolnictwa do usług. Wskazano, że najczęściej „traciło” rolnictwo na rzecz sektora usług. Zauważone zostały także przesunięcia pracujących z przemysłu do usług;
2. nie występuje w regionach UE uniwersalny model kształtowania się struktur pracujących, nie dowiedziono także unifikacji w tym zakresie, a jedynie utrzymujące się względnie wysokie zróżnicowanie;

3. wskazane zróżnicowanie struktur pracujących w ujęciu dynamicznym w regionach UE pozwala na wyłonienie klas regionów podobnych do siebie i sklasyfikowanie ich na pięć odmiennych typów. Jednocześnie analiza dynamiczna ukazuje, że natężenie zachodzących zmian nie jest jednokierunkowe. Niemniej jest ono znacznie silniejsze w „nowych” państwach członkowskich (Bułgaria, Rumunia), gdzie pewne procesy zachodziły intensywniej (np. koncentracji ziemi w pewnej mierze stymulowane narzędziami WPR, co skutkowało silnym odpływem pracujących z rolnictwa do innych sektorów).

Wymieniane wyżej twierdzenia mają charakter ogólniejszych, wybranych wniosków z badań. Dowodzą one oryginalności koncepcji badawczej Autora, który założył już na wstępie potrzebę badań empirycznych tytułowych struktur w sposób kompleksowy oraz wielokryterialny.

4. Uwagi dyskusyjne

Lektura rozprawy nasuwa też uwagi dyskusyjne, a także kilka wątpliwości, które jak pragnę podkreślić, nie umniejszają jej walorów merytorycznych. I tak, uważam, iż w kilku miejscach praca sprawia wrażenie objawowego raportu o tym, gdzie, ile i jakie struktury pracujące posiadają poszczególne państwa członkowskie w swoich regionach. Przy ogromie nakładu pracy włożonej w poczynione obliczenia należy żałować, że Autor nie pokusił się o głębsze wnioskowanie odnoszące się do identyfikacji determinant zachodzących zjawisk, związków i zależności mających miejsce w badanych strukturach. Czytelnik ma wrażenie, że wyniki prowadzonych analiz nie zostały do końca „skonsumowane”. Bateria danych, przez którą się brnie nasuwa lawinę pytań, z których kluczowe brzmi: co jest przyczyną zdiagnozowanego zróżnicowania?

Kwestią wymagającą rozszerzenia w pracy jest wyjaśnienie, choćby w rozbudowanym przypisie opisowym co Autor rozumie pod pojęciem regionu zrównoważonego, które wprowadza w V rozdziale, klasyfikując grupy regionów zgodnie z analizą Warda. Ta nazwa jest dosyć „niebezpieczna”, gdyż w literaturze przedmiotu zazwyczaj mowa o zrównoważonym rozwoju regionu, o co zapewne Autorowi nie chodziło. Potem zostaje to rozwinięte do „zrównoważonej struktury pracujących”. Rozwój zrównoważony, czy w ogóle zrównoważenie (na poziomie regionu, sektora itp.) to osobny temat rozważań, do którego Autor raczej nie aspiruje. Niemniej, mowa o tym, że np. w regionach greckich, niektórych polskich utrzymywała się zrównoważona struktura pracujących (str. 139). Jak Autor to rozumie, bo przecież nie idzie mu o

zrównoważenie w najczęstszym rozumieniu, czyli triady ładów: ekonomicznego, społecznego i środowiskowego, do której dążymy.

Innym wątkiem, który należałoby pogłębić jest kwestia niektórych regionów, w tym polskich, które w klasyfikacji dynamicznej ze względu na udziały pracujących w sektorach gospodarki, zmieniły przynależność do klasy. Interesującym byłaby próba wyjaśnienia, co takiego się wydarzyło np. w regionie pomorskim, który w ciągu badanego okresu był w trzech różnych grupach, by na koniec wrócić do pierwotnej (usługowo-przemysłowe, zrównoważone, przemysłowe i ponownie usługowo-przemysłowe)? Co decyduje o takiej – relatywnie dużej „migracji” regionu? Rzecz ma się podobnie, ale już na mniejszą skalę z kilkoma innymi polskimi regionami. Z drugiej strony rodzi się pytanie względem połowy polskich regionów, które mają „ustabilizowaną strukturę pracujących” – co jest w ich przypadku stabilizatorem?

Przechodząc do kolejnej kwestii dyskusyjnej, należy się zatrzymać nad obserwacjami poczynionymi w VI rozdziale, gdzie mowa o wzorcach przekształceń struktur pracujących w regionach UE. Autor sprawnie wskazuje na podobne „ścieżki przekształceń”, rozróżniając i te regiony, gdzie występuje stosunkowo utrwalona sektorowa struktura pracujących, a także i „migrantów” z jednych grup do drugich. W tym miejscu czytelnik zastanawia się, czy mamy do czynienia z uniwersalną ścieżką ewolucji struktury pracujących, czy też kilka osobliwych trajektorii? Jednocześnie, czy możemy powiedzieć która ze ścieżek jest właściwa, optymalna dla rozwoju regionu? I czy regiony winny dążyć do jakiegoś modelu struktury pracujących (usług, a może zrównoważonego)?

Doktorant prowadząc swoje badania w trzynastoletnim okresie wskazuje na zmiany w strukturach pracujących jakie zaszły w tym okresie we wszystkich regionach UE. O ile od strony metodycznej badanie to nie budzi najmniejszych wątpliwości, to czytelnik czuje niedosyt i zadaje sobie pytanie o powody ich występowania. Co determinowało czasami dosyć ostre zwroty tejże dynamiki? Dla przykładu francuski region Picardie, który w 2004 r. plasował się na 99 miejscu, by w kolejnym spaść na miejsce 148 i a w 2008 r. znaleźć się niemal na dnie rankingu (tab. 3.15).

Na koniec, z obowiązku Recenzenta dodam, że Doktorant przesadził w rozdz. II wdając się nazbyt szczegółowo w kwestie związane z przedstawieniem „kuchni” statystyki Eurostatu. Zupełnie zbędne są rysunki począwszy od 2.4 do 2.8 i niektóre szczegóły z nimi związane. Dysertacja doktorska nie może być przewodnikiem, czy

instrukcją obsługi. W prezentowanej formie taki wątek jedynie rozprasza uwagę czytelnika. Stąd też przy ewentualnej publikacji rozprawy należałoby to nieco przekonstruować bądź skrócić.

Z innych szczegółowych uwag zauważam pewne niedostatki warsztatowe, gdy:

- na str. 112 mowa jest o krajach „z rozszerzeń 2004 i 2008”. To błąd. Doktorantowi chodziło o rok 2007, kiedy to przyłączona została Bułgaria z Rumunią. W 2008 roku nie było rozszerzenia UE;
- na rysunkach w rozdziale IV (od 4.4 do 4.16) nie oznaczono osi współrzędnych. Czytelnik owszem domyśla się, co powinno się na nich znaleźć, niemniej winny być one opisane;
- w tabeli 3.14, gdzie pozycjonowane są regiony hiszpańskie, region Comunidad Valenciana w roku 2010 zajmuje 222,5 miejsce? Albo to literówka, albo może ex aequo z innym regionem (222 czy 223 miejsce)?
- rzadko, ale występujące błędy literowe, gramatyczne, co nie sprzyja staranności pracy. Np. str. 52 „...Urząd [...] oferowuje...”, str. 75 „Na kolei warunki przyrodnicze...”; także błędy logiczno-językowe (pleonazmy) – str. 30 „... w tym zakresie stanowi pole badawcze, które stanowi swoistą...”;
- Autor w pracy używa potocznej nazwy jednego z krajów, mianowicie zamiast Holandia pisze Niderlandy, prawdopodobnie intuicyjnie zamieniając tę nazwę z j. angielskiego The Netherlands, co nie jest właściwie, gdyż w pracy chodzi o Holandię, która jest jedynie składową Królestwa Niderlandów, tworzonego ponadto przez Arubę oraz Curaçao i Sint Maarten, leżące na Karaibach.

5. Konkluzje

Przechodząc do ostatecznej konkluzji stwierdzam, iż **przedstawiona przez mgr Mariusza Wiśniewskiego rozprawa doktorska pt. *Regionalne zróżnicowanie zmian struktur pracujących w Unii Europejskiej*, zawiera oryginalny wkład badawczy i istotnie wzbogaca wiedzę ekonomiczną na temat jednego z podstawowych czynników produkcji jakim jest praca. Przedsięwzięcie badawcze Autora oceniam jako ambitne. Rzetelnie zostały wykonane badania. Rozprawa przynosi inspirujące poznawczo oceny empiryczne. Autor z sukcesem zrealizował zakładany cel i zweryfikował hipotezy badawcze. Praca została dobrze zaprojektowana koncepcyjnie i wykonana. Z powyższych względów zasługuje na pozytywną ocenę. Jest to dysertacja, w której Doktorant udowodnił zdolność do samodzielnego formułowania i rozwiązywania**

ważnych problemów i wykazał się sprawnym warsztatem badawczym, charakteryzującym się przejrzystością, logiką i konsekwencją, i mimo, iż formułowane oceny i wnioski nie są zbyt rozbudowane, inspirują do dalszych przemyśleń i dyskusji. Rozprawę uznaję przeto jako udane przedsięwzięcie naukowe, umiejętnie łączące wątek teoretyczny z analizą empiryczną. Tym samym uważam rozprawę doktorską p. mgr Mariusza Wiśniewskiego za spełniającą wymogi określone art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki UE we Wrocławiu o dopuszczenie do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.

